

УДК 376-056.26:37.015.3:159.922

Т.О. Докучина,
zibrova.tatka@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ

Відомості про автора: Тетяна Докучина, кандидат педагогічних наук, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. Email: zibrova.tatka@mail.ru

Contact: Tetiana Dokuchyna, PhD, Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Email: zibrova.tatka@mail.ru

Докучина Т.О. Особливості діяльності психологічної служби в умовах інклюзивного закладу. Стаття присвячена проблемі інклюзивного навчання учнів з порушеннями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Визначено, що інклюзивне навчання є інновацією сучасної системи освіти, яка забезпечує рівний доступ до навчання дітей з типовим та порушеним психофізичним розвитком. Здійснено теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження. Виділено актуальні питання, яким присвячені сучасні дослідження щодо ефективного впровадження інклюзивного навчання. Проаналізовано нормативно-правові документи, що регулюють інклюзивне навчання в Україні. Визначено, що важливою умовою ефективності інклюзивного навчання є забезпечення психологічного супроводу. Встановлено, що психологічний супровід інклюзивного навчання повинен відбуватись за участі всіх спеціалістів, які працюють з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітньому закладі, оскільки питання його забезпечення тим чи іншим чином знаходиться у їх компетенції. Зазначено, що передусім психологічний супровід інклюзивного навчання забезпечує психологічна служба навчального закладу, до складу якої входять соціальний педагог та психологи закладу. Визначено необхідним забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання спеціальним психологом, посадові обов'язки якого безпосередньо містять роботу з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. На основі аналізу нормативно-правових документів, що регулюють діяльність психологічної служби в умовах інклюзивного закладу, виділені основні завдання та функціональні обов'язки команди психологічного супроводу. Визначено напрямки діяльності спеціалістів психологічної служби щодо забезпечення психологічного супроводу інклюзивного навчання. Визначено, що ефективність психологічного супроводу інклюзивного навчання залежить від злагодженої спільної

взаємодії всіх членів команди, що забезпечується належним виконанням чітко визначених функціональних обов'язків, які знаходяться у їхній компетенції. Перспективними напрямками дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо ефективного здійснення психологічного супроводу інклюзивного навчання психологічною службою навчального закладу.

Ключові слова: інклюзивне навчання, психологічний супровід, психологічна служба, спеціальний психолог, соціальний педагог, діти з порушеннями психофізичного розвитку.

Докучина Т. А. Особенности деятельности психологической службы в условиях инклюзивного учебного заведения. Стаття посвящена проблеме инклюзивного обучения учащихся с нарушениями психофизического развития в условиях общеобразовательного учебного заведения. Определено, что инклюзивное обучение является инновацией современной системы образования, которая обеспечивает равный доступ к обучению детей с нормальным и нарушенным психофизическим развитием. Осуществлен теоретический анализ литературных источников по проблеме исследования. Выделены актуальные вопросы, которым посвящены современные исследования по эффективному внедрению инклюзивного обучения. Проанализированы нормативно-правовые документы, регулирующие инклюзивное обучение в Украине. Определено, что важным условием эффективности инклюзивного обучения является обеспечение психологического сопровождения. Установлено, что психологическое сопровождение инклюзивного обучения должно происходить с участием всех специалистов, работающих с детьми с нарушениями психофизического развития в общеобразовательном заведении, поскольку вопрос его обеспечения тем или иным образом находится в их компетенции. Отмечено, что усиленное внимание психологическому сопровождению инклюзивного обучения должна уделять психологическая служба учебного заведения, в состав которой входят социальный педагог и психологи. Определено необходимым обеспечение психологического сопровождения инклюзивного обучения специальным психологом, к компетентности которого непосредственно входит работа с детьми с нарушениями психофизического развития. На основе анализа нормативно-правовых документов, регулирующих деятельность психологической службы в условиях инклюзивного заведения, выделены основные задачи и функциональные обязанности команды психологического сопровождения. Определены направления деятельности специалистов психологической службы по обеспечению психологического сопровождения инклюзивного обучения, а именно такие: работа с детьми с нарушениями психофизического развития, работа с

инклюзивными классами, работа с родителями, работа с членами команды психолого-педагогического сопровождения. Осуществлено распределение обязанностей социального педагога, практического психолога и специального психолога по психологическому сопровождению инклюзивного обучения в соответствии с определенными направлениями. Определено, что эффективность психологического сопровождения инклюзивного обучения зависит от слаженной совместной работы всех членов команды, что, прежде всего, обеспечивается надлежащим исполнением четко определенных функциональных обязанностей, которые находятся в их компетенции. Перспективными направлениями исследования является разработка практических рекомендаций по эффективному обеспечению психологического сопровождения инклюзивного обучения психологической службой учебного заведения.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, психологическое сопровождение, психологическая служба, специальный психолог, социальный педагог, дети с нарушениями психофизического развития.

Dokuchyna T.O. Features of activity of psychological service in conditions of inclusive education. The article deals with the problem of inclusive education of pupils with mental and physical disabilities. Was determined that inclusive education is the innovation of the modern system of education that provides equal access to education for children with normal and impaired mental and physical development. The article contains the theoretical analysis of the literature of research problem. Topical issues that dedication modern research on the effective implementation of inclusive education were highlighted. Normative and legal documents that govern inclusive education in Ukraine were analyzed. Was determined that an important condition for the effectiveness of inclusive education is to provide psychological support. It was determined that psychological support of inclusive education should take place with the participation of all specialists who work with children with mental and physical disabilities in general education institution. It was observed that increased attention to psychological support of inclusive education should be given psychological service of the institution, which includes of social pedagogues and psychologist. To effectively provide psychological support of inclusive education is necessary special psychologist, the competence of which is directly working with children with mental and physical disabilities. The analyses of normative and legal documents were identified basic tasks and functional duties of team of psychological support. The directions of activity of specialists of the psychological service to provide psychological support of inclusive education were identified. Distribution of duties of social pedagogue, psychologist and special psychologist for the implementation of psychological support of

inclusive education according to certain directions was conducted. It was determined that the effectiveness of psychological support of inclusive education depends on the coordinated teamwork of all members of the team. Promising directions of research is to develop of practical recommendations for effective implementation of psychological support of inclusive education.

Key words: inclusive education, psychological support, psychological service, special psychologist, social pedagogue, children with mental and physical disabilities.

Постановка проблеми. Новітні тенденції освіти передбачають розширення гуманістичних поглядів на навчання дітей. Освіта має бути доступною для кожної дитини. Особливо актуальним на сьогоднішній день є питання освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема, їхнє ефективне включення у процес навчання та виховання загальноосвітніх закладів. Інклюзивне навчання є інновацією сучасної системи освіти в Україні, що дає можливість подолати ізоляцію дітей з порушеннями психофізичного розвитку та забезпечити їхню ефективну соціалізацію.

Спільне навчання дітей з типовим та порушеним психофізичним розвитком є безпосередньою потребою останніх в рівноправних можливостях отримання освіти. Для впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній простір необхідно створити відповідні умови, дотримання яких забезпечить його ефективність. Однією з таких важливих умов є здійснення психологічного супроводу інклюзивного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивне навчання привертає увагу багатьох вчених, які досить широко вивчають його проблеми (В. Бондар, А. Колупаєва, М. Матвеева, С. Миронова, Л. Савчук, В. Синьов та ін.). Вченими розглядаються різні теоретичні та практичні аспекти успішного впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітні заклади, зокрема: визначення завдань команди психолого-педагогічного супроводу, здійснення безбар'єрного навчання, залучення батьків до проблем інклюзії, реалізація індивідуального підходу до навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивних класах, особливості здійснення психокорекційної допомоги та ін. Усе ж зважаючи на той факт, що інклюзивне навчання наразі знаходиться на стадії становлення багато питань залишаються недостатньо розглянутими та потребують детальнішого вивчення.

Метою нашої статті є визначення особливостей діяльності психологічної служби в умовах інклюзивного закладу для ефективного здійснення психолого-педагогічного супроводу учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта передусім передбачає цінність та активність всіх дітей як членів суспільства, що є її основною демократичною ідеєю. Інклюзія є корисною як для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, так і для здорових ровесників, членів родин та суспільства в цілому [6, с.17]. Вона покликана оновити погляди суспільства на дітей з порушеннями у розвитку та сприяти їхньому гуманістичному спрямуванню. Проте інклюзивне навчання має на меті не лише надавати освіту, але й сприяти подоланню наявних порушень у дітей з метою максимального розвитку їхньої особистості.

Для ефективної організації інклюзивного навчання потрібно забезпечити психологічний супровід, що являє собою створення необхідних умов для ефективної адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному закладі [1, с. 39].

У Листі Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 26.07.12 р. 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» визначено завдання психологічного супроводу в інклюзивному закладі, зокрема: проведення необхідної корекційно-розвиткової роботи для максимального розвитку потенційних можливостей дітей з порушеннями психофізичного розвитку, забезпечення їхнього ефективного входження у колектив та сприяння налагодженню позитивних міжособистісних стосунків з ровесниками, а також надання необхідної психологічної допомоги та консультування батькам [4]. Реалізація цих завдань сприятиме адаптації дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітньому закладі та підвищенню ефективності інклюзивного навчання в цілому.

Аналіз нормативно-правових документів, що безпосередньо регулюють інклюзивне навчання, дозволив нам виділити основні завдання, особливості та напрямки здійснення психологічного супроводу, а також окреслити проблемні питання, які на нашу думку потребують вирішення [7; 3; 4; 2].

Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» визначено, що психологічний супровід дітей з порушеннями психофізичного розвитку здійснюється відповідними педагогічними працівниками та працівниками психологічної служби (практичними психологами, соціальними педагогами) [7]. Тобто, здійснення психологічного супроводу повинно відбуватись за участі усіх спеціалістів, що працюють з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітньому закладі, оскільки питання його забезпечення тим чи іншим чином знаходиться у їх компетенції. Безпосередньо організовувати і скеровувати цю складову комплексного супроводу дітей мають практичний психолог та соціальний педагог закладу. Причому їхня діяльність має бути спрямована не лише на дітей з особливостями

психофізичного розвитку, але й на усіх учасників навчально-виховного процесу. Проте, на нашу думку, психологічний супровід інклюзивного навчання також має здійснювати спеціальний психолог, оскільки саме в його компетенції знаходиться робота з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Передусім саме спеціальний психолог володіє необхідними дефектологічними знаннями щодо особливостей психічного розвитку дітей різних категорій порушення психофізичного розвитку та здійснення корекційно-розвиткової роботи з ними з урахування цих особливостей. Крім того на сьогоднішній день у вищих навчальних закладах готують відповідних спеціалістів, які й повинні працювати в психологічній службі інклюзивного закладу. Проте недостатня розробленість нормативно-правової бази, а саме: відсутність правового документу, який би чітко визначав посадові обов'язки та особливості діяльності спеціального психолога в інклюзивному закладі, ускладнює роботу відповідного спеціаліста в інклюзії.

Вважаємо за необхідне висвітлити особливості діяльності спеціального психолога як одного з членів команди психологічної служби в умовах інклюзивного закладу, та у відповідності до цього розподілити функціональні обов'язки усіх спеціалістів. Ефективне здійснення психологічного супроводу інклюзивного навчання передбачає співпрацю та чіткий розподіл обов'язків між соціальним педагогом та психологами у відповідності до виділених нами напрямків діяльності:

1. Робота з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Спільним завданням соціального педагога та практичного психолога школи є виявлення дітей, у яких виникають труднощі у навчанні, спілкуванні та взаємодії з оточуючими. При цьому функціями психолога є: діагностика пізнавальної, емоційно-вольової та особистісної сфер учня, а соціального педагога – визначення соціальних питань, які потребують негайного вирішення причин, що викликають проблеми у навчанні, спілкуванні та взаємодії з оточуючими.

Якщо за рекомендаціями ПМПК дитина направляється на інклюзивне навчання, то у подальшому до співпраці має приєднуватись спеціальний психолог, що безпосередньо проводить індивідуальну корекційно-розвиткову роботу з дитиною.

Спільним у діяльності цих трьох спеціалістів є сприяння соціальному і професійному визначенню учнів з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей.

Робота соціального педагога з учнями, що перебувають на інклюзивному навчанні полягає у: забезпеченні дітей інформацією про інфраструктуру позашкільних навчальних закладів у мікрорайоні, місті, селі та сприяння їхній участі в гуртках, секціях з урахуванням потенційних можливостей; сприянні захисту прав вихованців, учнів,

представлення їхніх інтересів у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах.

2. Робота з інклюзивним класом.

Робота з інклюзивним класом також передбачає злагоджену роботу соціального педагога і психологів. До функціональних обов'язків практичного психолога відноситься діагностика колективу з метою визначення позитивних чи негативних впливів соціальної ситуації на учня. Робота соціального педагога має бути спрямована на формування колективу та дружніх взаємин в інклюзивному класі. При чому здійснювати це він повинен у співпраці з класним керівником, а також спеціальним психологом, до обов'язків якого відноситься індивідуальна робота з дитиною щодо формування комунікативних навичок та навичок співпраці.

3. Робота з батьками.

Важливим напрямком діяльності соціального педагога в умовах інклюзії є робота з батьками. Саме до його обов'язків відноситься вивчення особливостей сім'ї та сімейного виховання, готовності батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку до співпраці.

Практичний психолог повинен вивчати готовність батьків дітей інклюзивного класу до навчання їхньої дитини в інклюзивному класі.

Спільно з спеціальним психологом соціальний педагог має поширювати інформацію про засади інклюзивного навчання серед батьків учнів інклюзивного класу з метою формування дружнього ставлення до дитини порушеннями психофізичного розвитку.

Кожен з трьох спеціалістів обов'язково повинен працювати з батьками дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема:

– практичний психолог – забезпечує формування психологічної культури батьків та консультує з питань психології;

– спеціальний психолог – надає батькам дитини з порушеннями психофізичного розвитку консультативну та психологічну допомогу, доповідає про результати корекційно-розвиткових занять, навчає окремим прийомам корекційної роботи в сім'ї;

– соціальний педагог – надає рекомендацій батькам з питань соціальної педагогіки, а також забезпечує батьків інформацією про інфраструктуру позашкільних навчальних закладів у мікрорайоні, місті, селі; гуртки, секції.

4. Робота з членами команди психолого-педагогічного супроводу.

Ефективність психолого-педагогічного супроводу передусім залежить від співпраці спеціалістів. Тому соціальний педагог, практичний та спеціальний психолог повинні обов'язково співпрацювати з усіма членами команди психолого-педагогічного супроводу. Зокрема, спільними функціональними обов'язками цих спеціалістів є участь у роботі психолого-педагогічного консиліумі, у

складанні розгорнутої психолого-педагогічної характеристики на дитину та індивідуальної програми розвитку.

Вагомим завданням соціального педагога та психологів є надання рекомендацій класному керівникові щодо шляхів ефективної інтеграції дитини в колектив однолітків, формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі.

Висновки. Забезпечення психологічного супроводу є важливою умовою організації інклюзивного навчання. Особлива роль у цьому належить соціальному педагогу, практичному та спеціальному психологам. Ефективність психологічного супроводу інклюзивного навчання залежить від злагодженої спільної роботи усіх членів команди. Важливо, щоб кожен виконував саме ті функціональні обов'язки, які знаходяться у його компетенції. Слід пам'ятати, що у школі весь колектив має брати участь у впровадженні та організації інклюзивного навчання. Тому що інклюзивним є освітній заклад, а не окремі діти чи класи.

Перспективними напрямками дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо ефективного здійснення психологічного супроводу інклюзивного навчання.

Список використаних джерел

- 1. Інклюзивна освіта : теорія і практика : навч.-метод. посібник / [кол. авторів ; за заг. ред. С. П. Миронової]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – 192 с.**
- 2. Лист** Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 02.01.13 р. № 1/9-1 «Про визначення завдань працівників психологічної служби системи освіти в умовах інклюзивного навчання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Назва з екрану.
- 3. Лист** Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 18.05.12 р. № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Назва з екрану.
- 4. Лист** Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 26.07.12 р. 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Назва з екрану.
- 5. Матвєєва М.** Психокорекційна робота з молодшими школярами, які мають вади психофізичного розвитку, в умовах інтегрованого навчання / М. Матвєєва, С. Миронова, Л. Гречко // Дефектологія. – 2008. – № 4. – С. 17–20.
- 6. Миронова С. П.** Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти / С. П. Миронова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. –

Луганськ : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011. – № 14 (225). – С. 108–112. **7. Основи** інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – К. : А.С.К., 2012. – 308 с. **8. Постанова** Кабінету Міністрів України від 15.08.2011р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Назва з екрану.

References

1. Inklyuzyvna osvita : teoriya i praktyka : navch.-metod. posibnyk / [kol. avtoriv ; za zah. red. S. P. Myronovoyi]. – Kam'yanets'-Podil's'kyu : Kam'yanets'-Podil's'kyu natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, 2012. – 192 s. **2. Lyst** Ministerstva osvity ta nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 02.01.13 r. № 1/9-1 «Pro vyznachennya zavdan' pratsivnykiv psykholohichnoyi sluzhby systemy osvity v umovakh inklyuzyvnoho navchannya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Nazva z ekranu. **3. Lyst** Ministerstva osvity ta nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 18.05.12r. № 1/9-384 «Pro orhanizatsiyu inklyuzyvnoho navchannya u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Nazva z ekranu. **4. Lyst** Ministerstva osvity ta nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 26.07.12r. 1/9-529 «Pro orhanizatsiyu psykholohichnoho i sotsial'noho suprovodu v umovakh inklyuzyvnoho navchannya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Nazva z ekranu. **5. Matvyeyeva** M. Psyhokorekciyna robota z molodshymy shkolyaramy, yaki mayut` vady psyhofizychnogo rozvytku, v umovakh integrovanogo navchannya / M. Matvyeyeva, S. Myronova, L. Grechko // Defektolohiya. – 2008. – № 4. – S. 17–20. **6. Myronova** S. P. Komandnyy pidkhid do psykholohopedahohichnoho suprovodu ditey z vadamy psyhofizychnogo rozvytku v umovakh inklyuzyvnoyi osvity / S. P. Myronova // Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. – Luhans'k : Luhans'kyu natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2011. – № 14 (225). – S. 108–112. **7. Osnovy** inklyuzyvnoyi osvity : navch.-metod. posib. / za zah. red. А. А. Kolupayevoyi. – К. : А.С.К., 2012. – 308 с. **8. Postanova** Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15.08.2011r. № 872 «Pro zatverdzhennya Poryadku orhanizatsiyi inklyuzyvnoho navchannya u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/activity/education/>. – Nazva z ekranu.

Received 20.01.2016

Reviewed 25.02.2016

Accepted 27.03.2016